

До проблеми реформування системи управління в Україні: забезпечити керівництво державою науковим знанням

Оксана ГАЄВСЬКА,
доктор філософських наук,
професор кафедри політології
і соціології
Київського національного
економічного
університету імені Вадима
Гетьмана

Сучасне людство дедалі досконаліше організовується за допомогою власних управлінських можливостей, які постійно поглиблюються й розширюються завдяки досягненням цивілізації у сферах економіки, політики та культури. Відтак виникає своєрідний системний феномен, котрий має здатність органічно вливатися на розвиток сучасного суспільства, покладаючись на нього як на один із вирішальних чинників організаційного процесу.

Сьогодні управлінські процеси мають загальнолюдський характер, адже існують такі соціальні системи, які на тому чи іншому рівні задовольняють потреби населення через розумнішу організацію суспільного життя. Демократичні форми обговорення питань соціальної самоорганізації та емоційне ставлення до них свідчать про те, що мільйони осіб долучилися до пошуку істини, яким у більш або менш трагічних формах тисячоліттями займався людство.

Та в XX і XXI століттях відповіді на запитання, що нас хвилюють, ми шукаємо саме в науковому знанні з управління (насамперед про досконалішу соціальну, зокрема управлінську, організацію; про організаційне майбутнє людства), включаючи власні управлінські ідеали до своїх життєвих планів.

Отже, насамперед необхідне знання, яке створює найнадійніші гарантії пізнання. Таким надійним гарантом є знання науки управління та реальних механізмів функціонування останнього як певного соціального організму.

Наука управління має загальноцивілізаційний зміст, який не полягає в певній формі суспільного ладу, а лише констатує стан організації людського співжиття: її науково-договірне використання зв'язало науку управління з певним соціальним ладом. Звичайно, остання обставина не виключає загальноцивілізаційного підходу, однак він може передбачати лише певне конкретно-історичне бачення. Рівень соціального управління в нинішньому розвиненому світі – свідчення більших потенційних можливостей загальноцивілізаційного управлінського розвитку. Світ розвивається за власними законами самоорганізації. Її вищою відомою формою є суспільне самоврядування, найефективніший безпосередній вияв якого – суб'єктивна управлінська діяльність. Тому «на народному троні» має постійно перебувати управлінець, теоретик, філософ управління, соціальної організації.

Як відомо, у суспільстві поряд із матеріальним існує й духовне виробництво, до структури котрого також вхо-

дить наука управління. У її структурі міститься методологічна частина, що є основою управління різними видами виробництва, а також управління країною. І для того, щоб справді радикально змінити стан нашого суспільства, слід розвивати науку управління на державному рівні, однак не тільки в окремих галузях суспільної життєдіяльності, а й соціальне управління загалом як організаційну філософію українського будівництва.

І все ж існує проблема, яка полягає в тому, що багато управлінських акцій організаційного руху певних об'єктів стають (зовні з невідомих причин, а часто – і з відомих) каталізатором соціальної напруженості в академічному плані – через невідповідність реального соціального управління організаційному потенціалу суспільства, його економічним, культурним, особистісним і, в цілому, соціальним потребам та інтересам. Ця невідповідність супроводжує (здебільшого у трагічних формах) практично всю історію людства, а тому навіть нинішня демократія не розв'язала цієї проблеми.

Однією з причин існування такої невідповідності є відсутність так званого організаційного (системного) мислення, яке, хоча й було підкреслене соціумом та його свідомістю протягом історичного розвитку людства, сьогодні увійшло до демократичного простору, перетворившись, по суті, на визначальний чинник суспільного прогресу.

Це означає, що основною причиною цієї невідповідності в історичному та онтологічному сенсах є масове управлінське неумцтво. Навіть сьогодні, коли наука соціального управління вже практично створена, вона не стала об'єктом загального вивчення, хоча світова практика й підштовхнула українське суспільство до опанування одного з її найважливіших аспектів – менеджменту та певного виду її відтворення – соціального менеджменту. Тому завершення процесу загального організаційно-професійного опанування цієї науки передбачає системне бачення соціального управління як повної відповідності між

реальним станом суспільних відносин і соціальним управлінням як універсальною категорією.

Методологічна основа управлінської науки – вчення про суспільну систему, однією з важливих ознак якої є управлінські процеси, управлінські відносини. Ці відносини та, зокрема, їхній характер безпосередньо залежать від рівня розвитку суспільства, адже в будь-якому соціумі управління – це суспільна діяльність, яка відображає об'єктивні управлінські потреби населення. Причому процеси управління залежать як від загальних властивостей суспільного розвитку, так і від рівня такого розвитку в чітко визначений момент часу.

Відкриття системних властивостей суспільства означало появу в історії суспільної думки насправді наукового методологічного знання для осягнення сутності управління та управлінських відносин. Системне бачення створило можливість його використання в управлінській практиці, дало змогу свідомо впливати на розвиток суспільства, зводячи до мінімуму «стихийні» елементи. Відповідно, однією з головних характеристик суспільства можна вважати самокерованість, цілеспрямований вплив на основні сфери суспільного життя. До того ж самокерованість суспільної системи має всеохопний характер, з чим і пов'язана універсалізація управлінської діяльності.

У свою чергу, останнє означає, що управління водночас виступає і як об'єктивне, і як суб'єктивне явище. Суворе розмежування в цьому разі майже неможливе, що призводить до необхідності аналізу процесу управління як об'єктно-суб'єктного явища.

Суб'єктний бік (що зазвичай перебуває в центрі уваги і теоретиків, і практиків) управління суспільством – це система дій, що відповідає суспільним інтересам, умотивована нормами права і моралі, професійною компетентністю та ідейною впевненістю керівника; це зумовлена самою сутністю відносин стійка, суворо послідовна дія, що ґрунтується на органічній єдності знань, переконань і поведінки, котра, у свою чергу, визначає ставлення керівника до суспільства та до самого себе, забезпечуючи його творчу діяльність. Тобто це категорія, що відображає управління в комплексі його джерел та форм прояву, дає змогу усвідомити реальне становище керівника як суб'єкта в системі суспільних, зокрема управлінських, відносин.

Положення про управління суспільством як спосіб його організації має ще одне змістовне «навантаження»: воно містить тезу про те, що управлінські відносини, їх недосконалість залежать від загального стану розвитку суспільства, в якому реалізується управлінське рішення. Причому управління здійснюється в усіх сферах суспільних відносин: виробничих, політичних, духовних, моральних, сімейних, міжнаціональних, особистісних. Природною є специфіка прояву управління в межах згаданих відносин, але за наявності одного обов'язкового показника – принципової відповідності змісту й цільових настанов управління об'єктивному та суб'єктивному стану суспільства, вимогам об'єкта, на який спрямована управлінська діяльність. Ця відповідність необхідна насамперед тому, що є умовою продуктивної діяльності працівників.

Практична безмежність об'єктів, які мають власні механізми управління, зумовила потребу їх певної управлінської градації, що нині представлена у двох основних площинах. Перша – це самі управлінські потенціали об'єктів, їхня здатність до самоорганізації, друга – управління як вид діяльності. До другої площини відносять знання про управління та його найвище досягнення – науку управління, хоча, як інформаційне явище, воно входить і до першої площини, адже творча активність, науковий пошук, теоретичне осмислення само-

управлінських потенціалів певних об'єктів є її органічним елементним утворенням.

На цьому поділі ґрунтується предмет науки управління як теоретичне відтворення першої та другої площин, котрі в науці управління виражені у формулі «суб'єкт – об'єкт управління», а в предметному вигляді – можна представити як знання, що дають змогу приводити другу площину відповідно до потреб об'єкта, законів його функціонування й розвитку. До речі, у науковій думці та соціальній практиці склалися два підходи до соціального управління: у широкому значенні – як до досягнення відповідності суб'єктивної діяльності людей вимогам об'єктивних законів суспільного розвитку, забезпечення оптимального функціонування й розвитку соціального організму; у вузькому – як до одного з основних видів управління [Соціологія: словник термінів і понять. – К.: Кондор, 2006. – 372 с.].

Управлінські потенціали об'єктів, що досить широко представлені в кібернетичі, входять до предмета науки управління в узагальненому вигляді як типові системні властивості об'єктів, що містять елементне відтворення власних організаційних потреб у вигляді механізму самоуправління. Ці властивості виявляються системними науками, предмет яких входить до складу предмета науки управління.

Отже, предмет науки управління – це знання, які дають змогу приводити будь-який об'єкт у відповідність з потребами, законами функціонування й розвитку власного потенціалу; це теоретична характеристика суб'єктивних і об'єктивних механізмів організації управління певними об'єктами в їхніх взаємозв'язках із зовнішнім середовищем.

Як відомо, велике значення в науково-творчому процесі та житті суспільства має проблема визначення (якомога точнішого) ролі й місця певної науки в системі знань, оскільки від цього часто-густо залежить не лише сам творчий процес, а й ефективність впливу тієї чи іншої науки на об'єкти, які вона вивчає. Тобто структурація наукового знання має практично універсальний методологічний сенс.

Зрозуміло, що зазначене повною мірою стосується науки управління загалом та науки соціального управління зокрема. Останнє має досліджуватися з огляду на те, що соціальне управління – це фундаментальна сфера знань, яка посідає значне місце не тільки в системі управлінської науки, а й загалом у науках, що мають організаційний потенціал. Саме вона визначає ефективність системи організаційних знань, оскільки йдеться про основне джерело, яке детермінує можливості управління певними об'єктами (суспільними відносинами, матеріальним і духовним виробництвом, галузями суспільного життя, поділом праці тощо) і підводить під соціальне самоуправління його основний чинник – людину як носія зазначеної структури об'єктів.

До того ж у цьому контексті згадана структурність має й об'єктивні засади, що є особливо значущим, оскільки унеможливорює іноді «творчу» практику маніпулювання науковим знанням саме у зв'язку з визначенням ролі й місця тієї чи іншої науки в сучасному інформаційному просторі, зокрема в управлінні суспільством.

Ця об'єктивність полягає в тому, що управління – явище практично безмежне, адже йдеться про здатність будь-якої соціальної, біологічної або технічної системи до самоуправління, інколи навіть за умов надто малих вертикальних і горизонтальних організаційно-енергетичних можливостей до самоуправління, в основі яких лежить організаційний потенціал будь-якого об'єкта, що самоуправляється.

Створення на цій основі системи управлінських наук є цілком природним і об'єктивним. Відповідно, об'єктивною слід вважати академічну та прикладну необхідність виокремлення в цій системі науки соціального уп-

равління, яка повинна визначати методологічну міць інших наук, що мають організаційний потенціал. Соціальне управління належить до знання, яке уособлює різні прояви самоуправління найскладнішої з існуючих систем — людського суспільства.

Насамперед це, безперечно, стосується **державного управління**. Держава як соціальний інститут у науці державного управління розглядається у двох основних аспектах: держава як загальноцивілізаційне явище, найдосконаліша форма самоуправління людства; та як основний інструмент організації специфічного національного життя в кожній конкретній країні.

Перший аспект у цьому разі має загальнотеоретичний характер (хоча й стосується вивчення досвіду певної держави) та форму прикладного аналізу, що дає змогу говорити про соціально-системний зміст державного управління.

Тим паче це необхідно за умов, коли сучасна держава дедалі частіше виступає у ролі загального організаційного начала, знімаючи з себе панівні функції і перетворюючись на інститут суспільного договору, заснованого на певних принципових засадах завдяки гуманізації суспільства. Цей управлінський аспект діяльності держави стає дедалі пріоритетнішим, отже, традиційно засуджувана марксизмом і радянським соціалізмом приватна власність частіше проявляє свій потенціал як спосіб самореалізації особи, який знаходить у державі своє організаційне, консенсусне відтворення. Держава стає інститутом безпосереднього управління, виступаючи як фахівець у певних сферах виробництва і суспільних відносин, як менеджер, який обслуговує взаємовідносини приватновласницьких структур, як їх імпресаріо й водночас адвокат, що захищає інтереси своїх клієнтів, котрі є елементами загальноцивілізаційної структури приватної власності.

Як результат управлінська роль держави міцніє. Свідченням цього є не посилення владних функцій, не збільшення «поля» для панування, а масовий перехід державних структур саме на професійне обслуговування організаційно-правових потреб населення як у виробничій, так і в невиробничій сферах. Тому відбувається двоєдиний процес: послаблення політичної ролі держави й посилення її професійного впливу на суспільні відносини, які саме за сучасного рівня розвитку цивілізації потребують організаційно-правової допомоги для створення доцільно організованих соціальних кооперативів, особливо враховуючи існування ринкових засад цих відносин, які можуть від стихії попиту і пропозиції перейти на позиції розумного регулювання товарно-грошових відносин. Із цієї точки зору можна стверджувати, що національно-структурна світова державність (що базується на національній державності окремих країн) є найзакономірнішим явищем не лише державної практики, а й науки, яка має спрямовуватися на визначення цієї тенденції. Це той державний націоналізм, котрий так важко сприймається стереотипним мисленням, але все-таки має майбутнє як звичайний системний підхід до світової державності — системного утворення, кожний елемент якого живить його й водночас живиться його плодами. З точки зору науки соціального управління, держава — це правове забезпечення соціального управління й водночас вища управлінська інституція в системі соціального управління, котра постійно підпадає під процес соціалізації.

Організаційний потенціал соціального управління має і технологічний аспект, який у науці дістав назву **«менеджмент»**. Технологічний рівень самого механізму управління є потужним джерелом ефективності управлінської діяльності. Йдеться не про технологію виробництва продукту, а саме про організаційну технологію, що для управління має вирішальне значення. Справедливість цього твердження очевидна, адже най-

важливішим компонентом будь-якого виробничого об'єкта є така діяльність управлінців, яка безпосередньо обслуговує свою основну — виробничу — організацію. Тому технологічна організація управлінської діяльності, операційної структури роботи над об'єктом праці створює власні специфічні, безпосередньо продуктивні потреби управлінського характеру. Ціль управління в цьому разі полягає в тому, щоб обрати таку управлінську технологію, яка виконувала б головне завдання — гарантувала створення запрограмованого продукту через забезпечення діяльності безпосередніх виробників.

Соціальне управління (в якому можуть бути представлені виробнича кооперація й саме управління як загальноцивілізаційне явище та його найпоширеніша форма — підприємницьке управління) охоплює філософські постулати сучасного загальноцивілізаційного підприємницького управління, що найефективніше виявляється у відомій менеджерській формі, найбільш наближеній до досягнень науки управління.

Філософія менеджерської діяльності ґрунтується на тому, що будь-яка організація виробництва базується на двох аспектах, які визначають її ефективність. Першим із них є об'єктивні відносини, що виникають під час продуктивної діяльності, тобто те, що ми називаємо способом виробництва за допомогою управління — організаційної діяльності, котра може бути представлена в професійній або непрофесійній формі як функція власника засобів виробництва або як надання цієї функції найманим працівникам, переважно професійно підготовленим, тобто менеджерам.

Ці два аспекти знайшли своє теоретико-економічне трактування, але відомо, що економічне тлумачення — це теорія безпосередньої організації економічної діяльності, тоді як у будь-якій діяльності, в тому числі й економічній, існують загальні принципи організації, найглибшою основою якої є менеджмент, що відіграє роль управлінського знання, структурного підрозділу науки соціального управління, яка методологічно визначає ефективність усіх відомих організаційних механізмів.

Тому для менеджерської діяльності слід об'єднати науку соціального управління зі знаннями з менеджменту як такого, що може стати глибинною методологічною основою підвищення ефективності управлінської діяльності загалом.

Отже, соціальне управління — це знання, наука, що з'явилася як потреба у вивченні самоуправлінського потенціалу будь-якого об'єкта, як науково-практичне осмислення організаційного руху людства від нижчих форм самоорганізації до вищих, а тому задоволення цієї потреби є розумно необхідним.

Парадокс полягає в тому, що в міжнародному й особливо національному сенсі, зокрема, українському, до справи становлення нової соціальної системи майже не залучали наукове знання із соціального управління, хоча багато великих мислителів, науковців різних рівнів постійно наголошували на такій необхідності.

Напрацьоване знання з управління, яке має сучасне людство, на наш погляд, є достатнім для того, щоб надати йому статус окремої науки, конкретно — науки соціального управління, тим паче що її системне використання не відбулося насамперед через те, що наука соціального управління не має офіційного визначення, не є самостійною галуззю знань, фахівці різних спеціальностей не одержують знання із соціального управління, дисертації з науки соціального управління захищають в інших спеціалізованих радах, у реєстрі наукових спеціальностей її також немає.

І це відбувається тоді, коли становлення сучасної соціальної системи в Україні рішуче залежить саме від науковості соціального управління вищого рівня — керівництва державою як соціально-системним утворенням.

